

O'ZBEKISTONDA EKOTURIZMNI BOSHQARISH MEXANIZMLARINI QAYTA ISHLAB CHIQUISH VA YANADA RIVOJLANTIRISH

Sadikov Olim G'ayrat o'g'li

Toshkent

Kimyo Xalqaro Universitaeti talabasi

Annotatsiya: *Ekologik turizm bugungi kunda xalqaro turizmning eng jadal rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biridir. Ekologik turizm ehtiyojlari uchun har yili 55 milliard dollardan ortiq mahsulot va xizmatlar ishlab chiqariladi, ekoturistlar soni esa so'nggi yillarda o'rtacha yillik 10-12% ga o'sib bormoqda. Ekologik turizmga bunday katta qiziqish atrof-muhit sifatining doimiy ravishda yomonlashishi va so'nggi yillarda odamlarning ekologik xabardorligini sezilarli darajada oshirishidir. Yaqin kelajakda tabiiy landshaftlarning urbanizatsiyasi va ifloslanishi ortib borishini hisobga olsak, ekologik turizmga qiziqish ortadi.*

Bu ish ekologik muvozanat holatini miqdoriy iqtisodiy baholash va ekoturizm potentsialiga ega hududlarni rivojlantirish bilan birga paydo bo'ladigan yangi mintaqalarda ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmani boshqarish mexanizmini takomillashtirishning iqtisodiy mezonlarini ishlab chiqishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: *Ekoturizm, Atrof-Muhit, Resurslar, Tabiat, Landshaft, Dam Olish*

Kirish

Ekoturizm-inson faoliyatining zamonaviy shakllaridan biri, butun dunyoda mashhur va sayyoramizning qiziqarli ekologik hududlarda turizm turini rivojlanayotganlaridan biri bu O'zbekiston Markaziy Osiyo qalbidagi joylashgan. O'zbekistonda ekoturizm tashrif buyuruvchilarga tabiat go'zalligini his etish imkonini beradigan soha tobora kengayib bormoqda. O'zbekiston-iqlim sharoiti xilma-xil, qishi issiq, yozi issiq, bahori quyosh bilan to'lib, gullab-yashnayotgan, kuzi musaffo, quyoshli mamlakat. Fasllar mukammal ob-havo sharoiti bilan birga keladi. Agar siz tabiatni sevadigan inson bo'lsangiz, mamlakatimiz osoyishta tog'lar, yovvoyi tabiat sarguzashtlari, turli xil gullar bilan landshaftlardan bahramand bo'lishingiz mumkin bo'lgan mukammal mintaqaga hisoblanadi. Iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini mahalliy, mintaqaviy va global miqyosda, xususan, xizmat ko'rsatish sohasining yetakchi tarmoqlaridan biri bo'lgan ekoturizmni barqaror rivojlantirishga erishish jahon hamjamiyati tomonidan e'tirof etilgan masalalardan biridir. O'zbekistonning jozibadorligini ko'rsatadigan asosiy

omillar uning ekzotik tabiati, boy landshafti, o'simlik va hayvonot dunyosining xilma-xilligi. Samarqand, Qashqadaryo, Surxondaryo, Jizzax, Farg'ona va Toshkent viloyatlari yodgorliklarga boy bo'lib, ommaviy ekoturizmni rivojlantirishning asosiy markazlari bo'lib xizmat qilmoqda. Bu O'zbekistonning ekoturizm salohiyati, xususan, ekoturizm resurslari sohani rivojlantirish uchun ajoyib imkoniyat ekanligini ko'rsatadi. Iqtisodiyotning eng daromadli sohalaridan biri bu Turizmdir va 2019 yildan hozirgi kungacha turizm ham dunyoni larzaga keltirgan koronavirus pandemiyasidan eng ko'p zarar ko'rdi. Kelgusi davrlar uchun pandemiya oqibatlarini yumshatish bo'yicha choratadbirlar ishlab chiqilishi bilan birga ekologik, qishloq turizmini rivojlantirishning ahamiyati katta. Shuningdek, O'zbekiston sayyohlik salohiyati bo'yicha Markaziy Osiyodagi yetakchi davlatlardan biri bo'lib, dunyoning eng yaxshi 10-15 mamlakati qatoriga kiradi. Respublika hududida turli davrlarga oid to'rt mingdan ortiq me'moriy, tarixiy va tabiiy yodgorliklar mavjud. O'zbekistonning ekzotik tabiati, boy landshafti, o'simlik va hayvonot dunyosining xilma-xilligi sayyohlik hududining jozibadorligini ajratib turadigan asosiy omillardan biridir. O'zbekistonning iqlim sharoiti rekreatsiya va ekoturizmni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda muhofaza etiladigan tabiiy hududlar ekoturizmning asosiy bo'g'ini hisoblanadi. Bunda ekologik inqirozning global tabiati insoniyatni tashvishga solmoqda. Dunyoda o'sib borayotgan ekologik muammolarning ildizida tabiatning o'zini o'zi yangilash kuchining pasayishi, uning resurslarining kamayishi va atrof-muhitning ifloslanishi va zaharlanishi yotadi. Shu munosabat bilan aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish, atrof-muhitga oqilona munosabatda bo'lish, tabiat ne'matlarini kelajak avlodlar uchun asrab-avaylash juda muhimdir. Zero, ekologik ta'lim tabiat va jamiyat o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlash va tabiiy barqarorlikni saqlashda muhim ahamiyatga ega. Tajriba shuni ko'rsatadiki, odamlarda ekologik bilimlarni shakllantirmasdan mamlakatda ekoturizmni rivojlantirish mumkin emas. Avvalo, ekoturizm nafaqat iqtisodiyot uchun, balki mahalliy aholi uchun ham foydali ekanligi, shuningdek, ekoturizm tabiatni asrashning eng oqilona usuli ekanligi to'g'risida xabardorlikni oshirish kerak. Shuningdek, O'zbekistonda Tyan-Shan va Pomirning bir necha tog'lari, tog' tizmalari va tog'lar orasida tekislik va vodiylar mavjudligi va Toshkent vohasi va Farg'ona vodiysini bog'laydigan Qamchiq tog'i Taxtakaracha tog'ini Samarqand va Shahrisabz o'rtasidagi yo'l kesib o'tgan paytda eng mashhurlaridan biri hisoblanadi. Tog'lardagi yovvoyi tabiat ham xilma-xil bo'lib, hayvonlarning ko'p turlari, jumladan tulki, cho'chqa, bo'ri, ayiq va boshqalar keng tarqalgan. Bugungi kunda Qozog'iston va O'zbekiston o'rtasida joylashgan Orol dengizining keskin

ekologik ofatlaridan biri qisqarmoqda, Shuning uchun O'zbekistonga tashrif buyurganingizda ushbu ofatning guvohi bo'lishingiz mumkin. Ko'l dunyodagi to'rtinchi yirik ko'l edi. Bu ko'p joylar uchun asosiy suv manbai edi. Biroq, ko'l quriganida, jamoalar va baliqchilik Orol dengiziga qaram bo'lganidan beri qulab tushdi. Borgan sari sho'r suv ifloslanib, odamlar o'g'it va pestitsidlardan foydalanishga majbur bo'ldilar, qishloq xo'jaligida kimyoviy moddalari ishlatildi. Tuzli chang ko'l tubidan uchib, dalalarga zarar keltirdi va tuproqni yomonlashtirdi. Markaziy Osiyoning tabiati go'zal, ammo mo'rt va himoyasiz. O'zbekiston hayvonlarining ko'p turlari qizil kitobga kiritilgan. O'zbekiston qo'riqxonalarida sayyoramizning noyob hayvonlari: Buxoro kiyik xanguli (xon guli), qora qoplani, oq tirnoqli Tyan-Shan ayig'i, tog' echkisi va shoxli jayronlar yashaydi! Siz O'zbekistonning alohida muhofaza etiladigan tabiiy hududlariga tashrif buyurib, ularni o'z ko'zingiz bilan ko'rish imkoniyatiga ega bo'lasiz. Har bir ekotizimning muhim tarkibiy qismlarini o'simliklarsiz tasavvur qilib bo'lmaydigan tabiat dunyosi. Nafaqat turli hududlarning yovvoyi floriyasi, balki madaniy landshaftlari bog'lari ham bor. O'zbekiston uchun qiziqarli va juda foydali - mo'l hosil beradigan mevali bog'lar va uzumzorlar, O'zbekistonning shahar manzaralari va bog'lari o'ziga hosligi bilan ajralib turadi. Tarix va arxeologiya muxlislari uchun O'zbekiston juda ko'p imkoniyatlar beradi. O'zbek madaniyati YUNESKOning Jahon madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgan, chunki qadimiy, o'rta asr va noyob zamonaviy madaniyat yodgorliklari mavjud. O'zbekiston muzey kolleksiyalari xazinalari dunyodagi mashhur muzeylar kolleksiyalari bilan raqobatlashadi. Ammo "marvarid" O'zbekistonning qadimiy shaharlarining arxitektura xazinalari bo'lib, ularning har biri o'ziga xos epiteli, tasviri va siluetiga ega. Toshkent-O'zbekiston Respublikasining poytaxti, ayni paytda qadimiy va zamonaviy shahar! 2200 yillik uzoq tarixga ega. Arxitektura ansambllari, muzeylar va san'at galereyalari, bog'lar va hashamatli Sharq bozorlari, qadimiy me'moriy yodgorliklar, va ajoyib favvoralar - bularning barchasi Toshkent! Samarqand - Buyuk Temur shahri! 2007 yilda 2750 yilligi qayd etildi! Afsonaga ko'ra, Buxoro qal'asini yotqizayotganda, 2500 yil oldin, buyuk Sarkardaning samoviy turkumi tomonidan boshqarilgan. Xiva sahrosida, quduq yonida, chanqagan karvonlarni suvga olib boradigan shahar sifatida paydo bo'ldi, va odamlar u yerni ko'rganlarida "Khi-vah!"- Deb baqirdilar, Shuning uchun Xiva nomi berilgan! Barcha qadimiy shaharlar Daryo bo'yida paydo bo'lgan. O'zbekistonda ko'llar ham bor: muzli tog', tuzlangan kamon va odamlar tomonidan yaratilgan texnogen. Cho'lda hatto dengiz ham bor! Ekologik madaniyatni milliy an'analar - san'at va hunarmandchilik (kulolchilik, gilam, Suzanna, yog'och o'ymakorligi va ganch), milliy bayramlar (Navro'z), eski urf-

odatlar, xalq marosimlari, oshxonalar (palov, somsa, holva) lar siz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ammo xalqning ma'naviy madaniyatining nomoddiy xazinalari ham bor! Sharq mutafakkirlari, faylasuflari, shoirlarining donoligi necha asrlardan beri porlaydi. O'zbekiston-asrlar davomida butun dunyo dinlari (Islom, Nasroniylik) voizlari o'tgan yurt. O'zbekiston-sog'liqni saqlash, rekreatsion ekoturizmni rivojlantirish uchun ekologik va iqlimiy jihatdan qulay mintaqa bo'lib, O'zbekistonda ekologik sayohatning yana bir jozibador tomoni bu, Ta'kidlash joizki, ekoturizmni rivojlantirish ekoturizm resurslariga juda boy bo'lgan mamlakatimizda talabga ega emas negaki, Buning asosiy to'siqlaridan biri Markaziy Osiyoda yuzlab va minglab noyob hayvonlarni, shuningdek, milliy bog'lar va qo'riqxonalar yaqinida yashovchi aholini himoya qilish uchun etarli sharoitlarning yo'qligi hisoblanadi. shuningdek, beparvolik. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi qizil kitobga kiritilgan hayvonlar va o'simliklarni shafqatsiz yo'q qilish jarayonida tabiiy bog'lar va qo'riqxonalariga jiddiy zarar etkazmoqda Bunday muammolarni hal etish uchun, birinchi navbatda, O'zbekistonda ekoturizmning potentsial ko'rsatkichlari, maqsadlari, tashkiliy-huquqiy, ekologik ta'lim va ijtimoiy-iqtisodiy xizmatlari jahon standartlariga javob beradigan yangi milliy bog'larni yaratish maqsadida, Sanoatni rivojlantirish omillari tizimini puxta ishlab chiqish kerak. Shu munosabat bilan Tabiatni muhofaza qilish Davlat qo'mitasi tomonidan "O'zbekiston Respublikasida ekoturizmni rivojlantirish konsepsiyasi va uning uzoq muddatli rejalari ishlab chiqildi."Unda mamlakatda ekoturizmni bosqichma-bosqich rivojlantirish uchun tashkiliy-huquqiy jihatlar, ekologik ta'lim va ijtimoiy-iqtisodiy masalalar bayon etilgan. Ekoturizmning maqsadi hozirgi va kelajak avlodlarning ekologik xavfsizligi va barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun turizmga tabiatdan oqilona foydalanishdir. Shuning uchun ekoturizmning mamlakat iqtisodiy rivojlanishidagi o'rnini va ahamiyatini aniqlash, rivojlanish parametrlarini tahlil qilish va uni mamlakatda turizmga tatbiq etish, ekoturizm bozorini tashkil etish va uning istiqbollari rivojlantirish muhimdir. Sohada ko'plab dolzarb muammolar mavjud. Ekoturizmni tashkil etish va uning bozorini, uning umumiy turizmdagi o'rnini takomillashtirish, milliy turizm mahsulotlarining xalqaro turizm bozorida raqobatbardoshligini aniqlash va zamonaviy talablarga muvofiq turistik mahsulotlar eksportini ko'paytirish chora-tadbirlari. Ekoturizmni boshqarishni takomillashtirishning ilmiy va amaliy yo'nalishlarini o'rganish va rivojlantirish sohani rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, Qashqadaryo viloyati Yakkabog ' tumanidagi Hisor Davlat qo'riqxonasi va dunyoga mashhur Amir Temur g'ori misolida ekoturizmning rivojlanishini ko'rib chiqamiz. Yakkabog ' tuman hokimligi, davlat Ekologiya qo'mitasi va

ekologik partiya a'zolari tashabbusi bilan qurilish ishlari boshlanmoqda. Qo'riqxonalar Hisor tog' tizmasida joylashgan. U 1975 yilda tashkil etilgan va qizil suv boshqarmasiga tegishli. Maydoni 80986 km². Bu hayvonlar va o'simliklarning ko'plab yo'qolib borayotgan turlarini himoya qilishni o'z ichiga oladi. Birinchi qo'riqxonaga xorijiy sayyohlarning tashrifi 1998, 1999 va 2000 yillarda tez sur'atlar bilan o'sdi. Bunday sayyohlik sayohatlari taniqli o'zbek geografi Salohiddinov Asadbek rahbarligida amalga oshirildi. Turistik tashriflarning asosiy sababi Amir Temur g'origa sayohatdir. Bu Markaziy Osiyodagi eng uzun g'or, uzunligi g'arbdan sharqqa 870 metr va dengiz sathidan 2750 metr balandlikda, G'orning kengligi 7-10, ba'zi joylarda 100 metrdan oshadi. Buyuk qo'mondoning taktik usullarining eskizlari mavjud, otxona qoldiqlari tabiiy ravishda saqlanib qolgan. G'orning oxirida 5-6 metr chuqurlikdagi ko'l bor. G'ordan 8-10 km uzoqlikda joylashgan Boburchi tog'i ham o'zining tarixiy jozibasini bilan barchani o'ziga tortadi. Bu tog' Yakkabogdagi eng baland tog' tizmalaridan biridir. Tog' Amir Temurning nabirasi (Umarshayx Mirzoning o'g'li) Zahiriddin Muhammad Bobur nomi bilan uzviy bog'liqdir. Chunki uning janglari ketma - ketligi Samarqand - Shahrisabz - Yakkabog' - Surxondaryo - Afg'oniston-Hindistonidir. Bugungi kunda ham ushbu yo'nalishda ko'rsatilgan davlat hududlari "Boburchi tog'i" deb nomlanadi. G'ordan uzoqda ko'plab tosh qal'alar qurilgan. Ulardan ba'zilari omon qolgan. Asrlar davomida u qishloq hududiga aylantirildi "ekoturizm kichik turizmni rivojlantirishga yordam beradi. Ekoturizm mahsulotlari o'simlik va hayvonot dunyosiga ta'sirini minimallashtiradi va atrof-muhitni muhofaza qiladi, shu bilan birga tashrif buyuruvchilar va mehmonlar uchun ijobiy tajribalarni taqdim etadi. Hozirgi kunda muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning Milliy tizimiga 8 ta qo'riqxonalar, 2 ta tabiiy va 1 ta milliy bog'lar, 1 ta biosfera qo'riqxonasi, 7 ta tabiiy yodgorlik, 3 ta tabiiy pitomnik, 12 ta qo'riqxonalar, 25 dan ortiq suvni muhofaza qilish zonalari, qirg'oq chiziqlari va er osti suvlarini shakllantirish zonasi, 72 ta o'rmon xo'jaligi va 5 ta o'rmon davlat o'rmon ovchilik fermalari kiradi. Qo'riqlanadigan tabiiy hududlar tizimi dasht ekotizimlarining 3,5%, tinch o'rmonlarning taxminan 3% va tog' ekotizimlarining 14% ni qamrab oladi. So'nggi yillarda Prezidentimiz va hukumat qarorlari bilan O'zbekistonda turizmni rivojlantirish bo'yicha bir qator amaliy qadamlar ishlab chiqildi va amalga oshirildi, ammo turizm sohasi va uning ishtirokchilari uchun og'ir kunlarni keltirib chiqargan koronavirus pandemiyasi O'zbekistonga ham ta'sir ko'rsatdi. Bu, albatta, sayyohlar oqimining pasayishiga va ushbu hududda ishlaydigan xizmat toifasi vakillarining daromadlarining pasayishiga olib keldi (mehmonxonalar, restoranlar, kurortlar va boshqalar.) Pandemiya keyingi davirda

ekoturizm va yashil maskan ya`ni bog` yaratish atrof muhitga minimal darajada zarar yetkazish hamda tabiiatni saqlab qolish maqsadida qator ishlar qilindi, va kelgusida bundanda ko`proq va samaraliroq ishlar qilshga bel bog`landi.

FOYDALANILAGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Alexandrova A.Yu (2012). International tourism. R. t. (2014). New eco tours Retrieved from newride.ru: <http://www.newride.ru/index.html/>
2. Bansal, S.P. & Kumar, J. (2011). Ecotourism for Community Development: A Stakeholder's Perspective in Great Himalayan National Park. *International Journal of Social Ecology and Sustainable Development*. 2(2), pp. 31-40.
3. Bhattacharya, D., Chowdhury, B. and Sarkar, R. (2011). Irresponsible Ecotourism Practices Flanking The Best National Park In India: A Multivariate Analysis. 2nd International Conference On Business And Economic Research. 1901-1928.
4. Bhuiyan, A.H., Siwar, C., Ismail, S.M., Islam, R. (2012). The Role of Ecotourism for Sustainable Development In East Coast Economic Region (Ecer), Malaysia, / *OIDA International Journal of Sustainable Development*. 53-60.
5. Blamey, R. (2001). Principles of Ecotourism. In David B. Weaver (Ed), *Encyclopedia of Ecotourism*. 5-22.
6. Bratus, A., Swart, K., Maharaj, B. and Louw, P. (2008). Nature, People and Environment: Overview of Selected Issues. *Alternatio*. 17-44.
7. Briassoulis, H. (2002). Sustainable tourism and the question of the commons. *Analysis of Tourism Research*. 1065-1085.
8. Ceballos-Lascurain. (1996). *Tourism, Ecotourism and Protected areas*.